

УДК 655.4/.5:327(477:497.2)(091)

Часописи посольства УНР в Софії: інструмент промоції України в Болгарії

Анна ТЕРТИЧНА
радник Посольства України
в Республіці Болгарія
© Тертична А., 2021

Стаття присвячена дослідженню часописів посольства УНР в Софії. Обґрунтовується теза про те, що для перших українських дипломатів важливою місією стало відокремлення у свідомості болгар України від Росії, до якої болгарський народ почував деякий сентимент через допомогу в боротьбі за незалежність. Таким чином, перед першими українськими дипломатами постало складне завдання: представити ідентичність молодій українській державі та забезпечення її розпізнавання на міжнародній арені.

У статті підкреслюється, що відчувачи потребу бути незалежними у своїй роботі від редакторської політики окремих болгарських видань та необхідності вчасного реагування на розвиток подій в Україні та навколо неї, українські дипломати вирішили видавати неперіодичний часопис «Українско Слово», який передував появі двотижневого часопису «Українско-български Преглед». Усі випуски часопису «Українско Слово» публікували огляди останніх подій в Україні, повідомлення про найважливіші публікації іноземної преси на українську тему, новини з «дипломатичного життя», підтвердження визнання самостійності УНР іноземними урядами та ін.

Окреслено, що редакційний комітет часопису «Українско-български Преглед» ставив за мету ґрунтовно інформувати болгар про історію, культуру та літературу України, поширення думки авторитетних болгарських поетів та письменників про українсько-болгарські зв'язки. Крім того, в умовах недостатньої уваги болгарських ЗМІ до українського питання збільшувався обсяг новинного блоку.

З'ясовано, що дипломати посольства УНР вдалися до ідеї видання власного часопису як способу масової комунікації з болгарським суспільством. «Українско-български Преглед» можна вважати прототипом сучасних інтернет-сторінок дипломатичних представництв та акаунтів у мережі Фейсбук, враховуючи подібність цілей та завдань, які стоять перед сучасною публічною та культурною дипломатією як її складником.

Зроблено висновок про те, що часопис «Українско-български Преглед» є унікальним джерелом для міждисциплінарних досліджень відносин між Українською Народною Республікою, яка боролася за утвердження своєї державності та Царством Болгарія, керівництво якого мало готовність підтримати молоду країну в умовах складної геополітичної ситуації в Європі після закінчення Першої світової війни. Глибокий аналіз змісту публікацій журналу дозволить сучасним дослідникам глибше зрозуміти цей період українсько-болгарських міжкультурних взаємин, а також витокув офіційної публічної дипломатії між Україною та Болгарією.

Ключові слова: часопис «Українско-български Преглед», «Українско Слово», українсько-болгарські зв'язки, УНР, Царство Болгарія.

MAGAZINES OF THE EMBASSY OF THE UNR IN SOFIA: TOOL OF UKRAINE'S PROMOTION IN BULGARIA

Anna Tertychna

Counselor of the Embassy of Ukraine in the
Republic of Bulgaria

The article is devoted to the study of magazines of the UNR embassy in Sofia. The thesis is substantiated that for the first Ukrainian diplomats, an important mission was the separation in the minds of the Bulgarians of Ukraine from Russia, to which the Bulgarian people felt some sentiment through assistance in the struggle for independence. Thus, the first Ukrainian diplomats faced a difficult task: to present the identity of the young Ukrainian state and ensure its recognition in the international arena.

The article emphasizes that feeling the need to be independent in their work from the editorial policy of some Bulgarian publications and the need to respond promptly to developments in and around Ukraine, Ukrainian diplomats decided to publish a non-periodic magazine "Ukrainsko Slovo" ("Ukrainian Word"), which preceded the biweekly magazine "Ukrainian-Bulgarian Review". All issues of "Ukrainsko Slovo" magazine published reviews of recent events in Ukraine, reports on the most important publications of the foreign press on Ukrainian topics, news on "diplomatic life", confirmation of the recognition of the UPR's independence by foreign governments, and others.

It was outlined that the editorial board of the "Ukrainian-Bulgarian Review" magazine aimed to thoroughly inform Bulgarians about the history, culture, and literature of Ukraine, to spread the opinion of authoritative Bulgarian poets and writers about Ukrainian-Bulgarian relations. In addition, in the conditions of insufficient attention of the Bulgarian mass media to the Ukrainian issue, the volume of the news block increased.

It turned out that the diplomats of the UPR embassy resorted to the idea of publishing their magazine as a way of mass communication with Bulgarian society. "Ukrainian-Bulgarian Review" can be considered a prototype of modern Internet pages of diplomatic missions and Facebook accounts, given the similarity of goals and objectives facing modern public and cultural diplomacy as part of it.

It is concluded that the magazine "Ukrainian-Bulgarian Review" is a unique source for interdisciplinary research on relations between the Ukrainian People's Republic, which fought for the establishment of its statehood, and the Kingdom of Bulgaria, whose leadership was ready to support the young country in a difficult geopolitical situation in Europe after the end of the First World War. An in-depth analysis of the magazine's publications content will allow modern researchers to better understand this period of Ukrainian-Bulgarian intercultural relations, as well as the origins of official public diplomacy between Ukraine and Bulgaria.

Keywords: magazine "Ukrainian-Bulgarian Review", "Ukrainsko Slovo" ("Ukrainian Word"), Ukrainian-Bulgarian relations, UPR, Kingdom of Bulgaria.

15 жовтня 1919 року в Софії вийшов друком часопис «Українсько-болгарський Огляд» як колективна праця перших українських дипломатів у Царстві Болгарія після започаткування діяльності Посольства Української Народної Республіки (УНР) у Софії 21 червня 1918 року. Листування першого посла УНР Олександра Шульгіна свідчить, що умови діяльності першого українського дипломатичного представництва не були простими, адже в тодішній Болгарії цікавилися українським життям, але болгарська інтелігенція навряд чи розуміла окреме й незалежне від Москви й Петербургу існування Української Народної Республіки. Тому для перших українських дипломатів важливою місією стало відокремлення у свідомості болгар України від Росії, до якої болгарський народ почував деякий сентимент через допомогу в боротьбі за незалежність. Таким чином, перед першими українськими дипломатами постало складне завдання: представити ідентичність молодій українській державі та забезпечення її розпізнавання на міжнародній арені.

Практичним і результативним шляхом досягнення такої цілі посол О. Шульгін бачив подальше зближення Болгарії та України. Фактично, діяльність посольства УНР у Софії на цьому напрямі заклала витоки офіційної публічної та культурної дипломатії України в дипломатичних відносинах із Царством Болгарія. Як вважають більшість українських істориків, саме посол О. Шульгін відіграв значну роль у появі українських видань диппредставництва в Софії болгарською мовою. Його організаторські здібності, авторитет слугували згуртуванню прошарку болгарської інтелігенції, які тісно співпрацювали з дипмісією. Зерна, посіяні О. Шульгіним, впали на благодатний ґрунт, підготовлений діяльністю видатного громадського діяча і вченого, професора Михайла Драгоманова, який жив та працював у Болгарії у 1889–1895 рр.

Для розуміння загальної політичної атмосфери в Царстві Болгарія, а також умов дипломатичної й інформаційної роботи перших українських дипломатів важливими є публікації Д. Шелудька в українській зарубіжній пресі. Так, він виділяв два основних аспекти просування української справи в Болгарії. Перший — це особливі й давні зв'язки Болгарії з російською політикою, а також залежність Болгарії від Росії в культурному відношенні. Така ситуація склалася ще до визволення царською армією Болгарії у 1877–1878 рр., оскільки болгарська інтелігенція другої половини XIX ст. виховувалася в надії на велику й сильну Росію та в душі обожнювання могутності і слави Російської імперії. Ці настрої посилювалися після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. і стали домінуючими на тлі культурних впливів через т.зв. російських вихованців — вчителів, лікарів, священників, адвокатів, військовослужбовців. До заснування технічних та фахових шкіл у Болгарії мо-

лодь здобувала освіту в царській Росії, а на батьківщину поверталася русифікованою і русофілізованою. Болгарські інтелігенти, виховані в дусі великодержавної ідеї, не розуміючи проблеми міжнаціональних відносин в імперії, після революції 1917 р. продовжували стояти на позиції єдиної та неподільної Росії. До українського питання переважна більшість із них ставилася вороже або з пересторогою, сприймаючи його як шкідливу для ідеї могутньої російської держави.

Державна політика Царства Болгарія, як молодій балканській державі, базувалася на адаптивності, торговельній гнучкості і пристосуванні до актуальної політичної ситуації в Європі. Це виявлялося в зміні настроїв болгарського політикуму й суспільства до України залежно від ситуації на українському фронті. Як свідчив Д. Шелудько, болгарська преса публікувала більш прихильні до України матеріали, коли війська Петлюри наближалися до Києва, та, навпаки, «успіхи» армії Денікіна влітку 1919 р. «викликали хвилю ворожечі і злоби проти самого українського руху». Водночас, за його спогадами, посольство після приїзду до Софії влітку 1918 р. не зустріло супротиву з боку офіційних кіл та громадськості. Міністерство закордонних справ та віросповідань Царства Болгарії вітало українське диппредставництво, оскільки держава мала дотримуватися спільної позиції з Центральними Силами, які визнали незалежність УНР. Втім, у широких колах болгарського суспільства побутували різні настрої щодо українського питання. Українські дипломати сегментували болгарську громадськість на дві основні групи за їхнім ставленням до українського питання й незалежності молодій державі. Велика частина болгар сприймали українську ідею через те, що вона могла стати фактором міжнародних відносин. Менша частина вітала українських дипломатів як перших представників із території Росії, сподіваючись на продовження добрих болгарсько-російських відносин та вбачаючи в Брест-Литовському мирному договорі шанс встановлення міждержавних відносин Царства Болгарії з Росією.

Відчуваючи потребу бути незалежними у своїй роботі від редакторської політики окремих болгарських видань та необхідності вчасного реагування на розвиток подій в Україні та навколо неї, українські дипломати вирішили видавати *неперіодичний часопис* «Українско Слово», який передував появі двотижневого часопису «Українско-български Преглед». Перший випуск журналу побачив світ, ймовірно, у липні 1919 р. (дата не вказувалася). Він вийшов болгарською мовою «у форматі вісімки». Спочатку на 32 сторінках, згодом обсяг збільшився до 44 сторінок. Другий випуск побачив світ 1 серпня 1919 р., третій — 1 вересня, а останній, четвертий — 15 жовтня.

У передмові мета вісника пояснювалася так: «Гурт українців, натхненний привітним прийомом, який вони зустрічають із боку болгар-

ських громадян, надумали видавати час від часу спеціальний збірник статей, які матимуть на меті познайомити споріднених із ними болгар із воскресаючою зараз для нового життя Україною». Як згадував урядовець посольства УНР Ю. Налісник (2008), статті писали майже всі дипломати, але через брак джерел інформації їх рівень був не завжди високий. Однак, віденське видання української еміграції «Воля» позитивно характеризувало часопис за «чепурний вигляд», ознайомлення болгар з українською граматику, історією, культурою, сучасною закордонною та внутрішньою політикою, визнаючи його корисним для популяризації України за кордоном.

Видавці журналу «Украинско Слово» висвітлювали найважливіші сторінки української історії, взаємовідносини УНР із Росією, а також актуальні проблеми буття українців як самостійної нації. Перші українські дипломати, розуміючи прихильність болгар до слов'янофільства та зважаючи на цільову аудиторію та способи «боротьби за симпатії», відповідним чином підбирали зміст та формулювали заголовки публікацій. «Украинско Слово» надсилалося до впливових на той час болгарських громадських та культурних діячів за вказівками Димитра Шишманова (1889–1945), сина Івана Шишманова (1862–1928) та Лідії Драгоманової (1866–1937).

Усі випуски часопису також публікували огляди останніх подій в Україні, повідомлення про найважливіші публікації іноземної преси на українську тему, новини з «дипломатичного життя», підтвердження визнання самостійності УНР іноземними урядами та ін.

Видавнича ініціатива українських дипломатів була прихильно сприйнята болгарськими читачами, які порадили посольству УНР зробити видання періодичним та урізноманітнити його за рахунок залучення матеріалів болгарських поетів, письменників та журналістів. Так народилася ідея видання нового періодичного журналу — «Украинско-български Преглед». Для підвищення якості і змістовного наповнення нового формату часопису українського дипломата Ю. Налісника відрядили з метою доставки потрібних матеріалів із Софії до Відня, оскільки саме там було достатньо видань та літератури українською мовою.

Перший випуск журналу «Украинско-български Преглед» датований 15 жовтня 1919 р., останній — 1 червня 1920 р. Усього було видано 17 чисел загальним обсягом 157 сторінок. Повне зібрання наявне у фондах Національної бібліотеки ім. Св. Кирила і Мефодія в Софії. У звітних документах посольства, що зберігаються в українських архівах, згадується видання 18-го числа в червні того ж року. Можливо припустити, що він не зберігся або нумерація сторінок змістилася через те, що 15 жовтня 1919 р. вийшли друком одночасно останній номер «Украинско Слово» та перший випуск журналу «Украинско-български

Преглед». Наклад останнього випуску становив 500 примірників. Річний абонемент вартував 10 болгарських левів, а один випуск 50 стотінок. Журнал спочатку друкувався у софійській друкарні С. М. Стайкова (за адресою: вул. «6 септември», 33). Із фінансового звіту установи за 1920 р. випливає, що в червні на інформацію та пресу було витрачено 1 550 левів, а на друк 17,16 та 18 чисел журналу «Украинско-български Преглед» — 3 800 левів. Окрім цього, у проекті кошторису на 1921 р. установа просила зберегти фінансування видання у розмірі 6 тис. левів.

Болгарські й українські дослідники певний час робили хибні припущення щодо упорядника та видавця часопису, помилково вважаючи його виданням української еміграції. Можливо, причиною такого висновку була публікація у віденському часописі «Воля», де «Украинско Слово» позначили як «неперіодичний орган української кольної в Болгарії». Але дипломат Ю. Налісник однозначно стверджував у своїх спогадах, що видання мало офіційний редакційний комітет, редагування текстів здійснювали дипломати під керівництвом урядовця посольства П. Сікори, який налагодив співпрацю з болгарськими письменниками та журналістами, залучивши їх до написання матеріалів. За редакцією П. Сікори вийшло й 10 номерів журналу «Украинско-български Преглед», а після його від'їзду останні 7 чисел укладав Ю. Налісник. До роботи активно долучався Д. Шелудько. Дописувачами були відомі болгарські літератори Д. Страшимиров, С. Чилингиров та Хр. Цанков-Дерижан, професори Ст. Младенов та І. Шишманов, молоді болгарські письменники Д. Шишманов та Н. Балабанов. Ціль видання була інформаційно-публіцистична, однак зміст двотижневика був значно ширшим, аніж в «Украинско Слово». Редакційний комітет ставив за мету ґрунтовне інформування болгар про історію, культуру та літературу України, поширення думки авторитетних болгарських поетів та письменників про українсько-болгарські зв'язки. Крім того, в умовах недостатньої уваги болгарських ЗМІ до українського питання збільшувався обсяг новинного блоку. Подавалися огляди останніх подій в Україні та ключові повідомлення зарубіжної преси про Україну. Редакційний колектив журналу «Украинско-български Преглед», розраховував на дві чітко визначені категорії читачів — інтелектуальну аристократію з «академічними вимогами» та читачів «живого і вразливого темпераменту», які надають перевагу актуальній політичній інформації.

У прагненні здобути симпатії болгарської читацької аудиторії, популяризуючи культуру і мистецтво України, упорядники шукали прагматичні аргументи для доброзичливого сприйняття нової інформації про УНР. У першому випуску журналу в публікації «Замість програми» редактори відзначили: «Якщо великі й майже все-

сильні народи на Заході невтомно вивчають та цікавляться близькими й далекими державами, для утворення індустріальних та інших матеріальних зв'язків на свою користь, ще більше малі, і ледь впевнені у своєму існуванні держави як Україна та Болгарія, можуть і мають прагнути знайомства та спільних точок дотику між собою в ім'я своїх численних потреб». Вони заявляли, що «якщо не враховувати вузьку берегову лінію коло гирла Дунаю, яка належить Румунії «Україна є найбільш близьким сусідом Болгарії, а розвиток відносин політично й економічно пов'язаних сусідів кваліфікують «як громадянський борг для політиків та суспільств».

З погляду міжкультурного обміну матеріали журналу створювали в читачів уяву про українців як народ із багатою літературою і фольклором, котрі заслуговують на увагу на рівні з польським, словацьким, сербським, румунським та чеським письменством. Важливими були роз'яснення термінів «Русь», «Малоросія» (Малая Русь) й «Україна» та природного зв'язку України з Давньоруською державою з центром у Києві. Тогочасним ключовим брендом молоді української держави в контексті представлення українсько-болгарських зв'язків було твердження, не позбавлене своєї актуальності й сьогодні: «Київ — провідник християнства і слов'янської писемності й освіти для східних слов'ян».

На сторінках журналу друкувалися твори Олександра Олеся, Івана Франка, Михайла Коцюбинського. В окремих рубриках розміщувалася інформація про життя українців у Європі — виступи Української республіканської капели О. Кошиця в Парижі та в Лондоні в 1919 р., появу 10 січня 1920 р. в Парижі нового українсько-французького вісника, презентацію 22 листопада 1919 р. у Римі реферату з історії українського мистецтва, відкриття в Італійській столиці вечірніх курсів української мови та ін. Публікувалися також оголошення про продаж софійським книговидавництвом «Слово» 8 номерів вибраних українських пісень (ціна 1 лев за примірник) та книги С. Єфремова «Українська література» в перекладі Д. Шишманова (ціна 6,50 лева). Періодично видавалися тематичні випуски журналу. Так, числа від 15 березня та 1 квітня 1920 р. були присвячені творчості Тараса Шевченка, його впливу на болгарську літературу та загальним болгарсько-українським літературним взаєминам. Велика частина 17-го випуску від 1 червня 1920 р. була тематичною і приуроченою до річниці М. Драгоманова, а також його впливу на формування наукової думки в Болгарії.

Дуже цікавою є замітка про політику Української держави до національних меншин. «Українська влада відновила дію закону... про персональну національну автономію. Лишень у самостійній Україні може встановитися по-справжньому демократичний порядок... Де-

нікінська «єдина і неподільна Росія», як большевицька «радянська республіка» не принесуть правдивого демократичного ладу, а лише підсилять жахи чорної реакції», — так презентував редакторський колектив ситуацію в Україні та застерігав від небезпеки, яку несли «большевики». Така оцінка стала фактично пророчою у відношенні політики радянської влади до національних меншин, від якої постраждали й етнічні болгари в Бессарабії та Таврії згодом, 1930-х рр. Оскільки тема прав болгарської національної меншини в Україні є предметом особливої уваги й займає поважне місце в розвитку українсько-болгарських відносин не можна не згадати тут інтерв'ю першого посла Царства Болгарії в Україні Івана Шишманова віснику Камбана від 13 квітня 1918 року. Коментуючи питання болгарських колоній в Україні проф. І. Шишманов зазначав, що «багатомільйонна держава немає потреби знеособлювати один порівняно малий процент свого населення задля збільшення загальної кількості громадян. Страждаючи сама від гніту безоглядної нищівної політики Україна безперечно буде толерантною до болгарських колоній» («Интервю на пълномощния», 1918).

Двоптижневик «Украинско-български Преглед» перестав існувати 1 червня 1920 року через брак фінансування та знищення української державності внаслідок окупації українських земель більшовиками. Втім, незважаючи на недовготривалий період виходу у світ, журнал «Украинско-български Преглед» впливав на формування суспільної думки про Україну серед болгарської еліти, а також спричинив зростання інтересу місцевої преси до молоді Української держави.

Здійснена першими українськими дипломатами інформаційна робота заклала фундамент формування іміджу України, що знайшло продовження після ліквідації Посольства УНР у Софії товариством «Украинско-българско дружество» (1935) та осередками української громади в Болгарії протягом 1930–1940 рр. у співпраці з МЗС УНР та Українською головною еміграційною радою. Перервані традиції було продовжено після проголошення незалежності Україною 24 серпня 1991 р. та відновлення українсько-болгарських дипломатичних відносин 5 грудня 1991 р., коли Болгарія однією з перших визнала Українську державу.

Таким чином, дипломати посольства УНР вдалися до ідеї видання власного часопису як способу масової комунікації з болгарським суспільством. «Украинско-български Преглед» можна вважати прототипом сучасних інтернет-сторінок дипломатичних представництв та акаунтів у мережі Фейсбук, враховуючи подібність цілей та завдань, які стоять перед сучасною публічною та культурною дипломатією як її складником. Запорукою успішності цього видання як форми дипломатичної міжкультурної комунікації початку ХХ ст. стало

вдале поєднання кількох основних складників. По-перше, це змістовне формування культурного контенту, який планувалося представити болгарській аудиторії: підготовка тематичних публікацій, врахування наявного глибокого пласту українсько-болгарських зв'язків. По-друге, це розуміння запиту на нову інформацію про Україну та інтересу до неї як молодої держави. По-третє, врахування рекомендацій та порад болгарських друзів України як краще донести такі послання до місцевої громадськості. Й останнє, безперечно, це залучення поважних болгарських поетів, письменників і науковців до редакційної роботи «Українсько-болгарського Прегледу».

Загалом часопис «Українсько-български Преглед» є унікальним джерелом для міждисциплінарних досліджень відносин між Українською Народною Республікою, яка боролася за утвердження своєї державності та Царством Болгарія, керівництво якого мало готовність підтримати молоду країну в умовах складної геополітичної ситуації в Європі після закінчення Першої світової війни. Глибокий аналіз змісту публікацій журналу дозволить сучасним дослідникам глибше зрозуміти цей період українсько-болгарських міжкультурних взаємин, а також витоків офіційної публічної дипломатії між Україною та Болгарією.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Болгарська преса про Україну. (1919). *Воля*, 4, 3, 140–142.
- Власенко, В. (2017). Українська емігрантська преса міжвоєнного періоду в Болгарії. *Сумська старовина*, 51, 35–47.
- Інтерв'ю на пълномощния министър проф. Д-р Иван Д. Шишманов за Украйна. (1918). *Камбана*, 3139.
- Матяш, І. (2018). Роль дипломатичних установ у започаткуванні українсько-болгарських міждержавних відносин (1918–1921 рр.). *Український історичний журнал*, 2, 53–74.
- Налисник, Ю. (2008). Перше посольство Української Держави в Болгарії (Спогад з-перед 20-ти років). В І. М. Гнатишин, О. С. Кучерук, & О. О. Маврін (упоряд.), *Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників* (Т. 1). Український письменник.
- Павленко, В. В. (1992). Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920 рр.). *Український історичний журнал*, 12, 18–31.
- Фінансовий звіт посольства УНР в Софії. (1920). (Фонд 3696, опис 2, справа 194). Центральний архів органів виконавчої влади України, Київ.
- Хакова, Е., & Москаленко, В. (2016). Проф. Михайло Іванович Парашчук: українски скулптор и виден обществен деец (1878–1963). В *Сборник документи, снимки и публикации*. Парадигма.
- Шелудько, Д. (1920). Українська справа в Болгарії. *Воля*, 2, 3, 129–130.

REFERENCES

- Bolharska presa pro Ukrainu [Bulgarian Press About Ukraine]. (1919). *Volia*, 4, 3, 140–142 [in Ukrainian].
- Finansovyi zvit posolstva UNR v Sofii [Financial report of the UPR embassy in Sofia]. (1920). (Fund 3696, Inventory 2, File 194). Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Intervyu na pŭlnomoshtniya ministŭr prof. D-r Ivan D. Shishmanov za Ukraina [Interview of the Minister Plenipotentiary Prof. Dr. Ivan D. Shishmanov for Ukraine]. (1918). *Kambana*, 3139 [in Bulgarian].
- Khakova, E., & Moskalenko, V. (2016). Prof. Mikhailo Ivanovich Parashchuk: ukrainski skulptor i viden obshtestven deets (1878–1963) [Prof. Mykhailo Ivanovych Parashchuk: Ukrainian sculptor and prominent public figure (1878–1963)]. In *Sbornik dokumenti, snimki i publikatsii* [Collection of documents, photos and publications]. Paradigma [in Bulgarian].
- Matias, I. (2018). Rol dyplomatychnykh ustanov u zapochatkuvanni ukrainsko-bolharskykh mizhderzhavnykh vidnosyn (1918–1921 rr.) [The Role of Diplomatic Missions in the Establishment of Ukrainian-Bulgarian Interstate Relations (1918–1921)]. *Ukrainian Historical Journal*, 2, 53–74 [in Ukrainian].
- Nalysnyk, Yu. (2008). Pershe posolstvo Ukrainiskoi Derzhavy v Bolharii (Spohad z-pered 20-ty rokiv) [The First Embassy of the Ukrainian State in Bulgaria (Memories from 20 Years Ago)]. In I. M. Hnatyshyn, O. S. Kucheruk, & O. O. Mavrin (Comps.), *Dyplomatiia UNR ta Ukrainiskoi Derzhavy v dokumentakh ta spohadakh suchasnykiv* [Diplomacy of the Ukrainian People's Republic and the Ukrainian State in Documents and Memoirs of Contemporaries] (Vol. 1). *Ukrainskyi pysmennyk* [in Ukrainian].
- Pavlenko, V. V. (1992). Dyplomatychna misiia Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky v Bolharii (1918–1920 rr.) [Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Bulgaria (1918–1920)]. *Ukrainian Historical Journal*, 12, 18–31 [in Ukrainian].
- Sheludko, D. (1920). Ukrainiska sprava v Bolharii [Ukrainian Business in Bulgaria]. *Volia*, 2, 3, 129–130 [in Ukrainian].
- Vlasenko, V. (2017). Ukrainiska emihrantska presa mizhvoiennoho periodu v Bolharii [Ukrainian Emigrant Press of the Interwar Period in Bulgaria]. *Ancient Sumy Land*, 51, 35–47 [in Ukrainian].